

ХРИСТІЯНСЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ ЯК ОСНОВА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ТА ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Л.ЧУПРІЙ

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України

Анотація

Розкривається актуальність розвитку ідеології християнського консерватизму на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Ключові слова: український консерватизм, християнський консерватизм, В.Липинський.

Аннотация

Раскрывается актуальность развития идеологии христианского консерватизма на современном этапе развития украинского общества.

Ключевые слова: украинский консерватизм, христианский консерватизм, В.Липинский.

Summary

An outline history of Ukrainian conservatism and relevance of the ideology of Christian conservatism at the present stage of development of Ukrainian society.

Key words: Ukrainian conservatism, Christian conservatism, W.Lipinski.

Процес становлення українського консерватизму як ідейно-політичної доктрини був складним і довготривалим. Це зумовлено низкою чинників, у тому числі тривалим станом бездержавності України, а також певними соціокультурними відмінностями сходу і заходу країни, що послаблювало консолідацію українського суспільства. Як наслідок – неоднорідність соціальної основи консервативного руху, наявність у ньому окремих консервативних ідей і постулатів, тривалий час не інтегрованих у чітку політичну доктрину.

Християнсько-демократична гілка українського консерватизму характеризувалася меншою політичною заангажованістю й опиралася на демократичні засади гармонійного розвитку українського народу в дусі християнської етики і моралі, піднесення ролі релігії в житті суспільства, утвердження національної ідеї як основи суспільної свідомості українців. Ця гілка об'єднувала кілька політичних структур в Галичині – Християнсько-суспільну партію, Українську християнську організацію, Український католицький союз.

Досліджуючи український християнський консерватизм, слід згадати цілу низку українських діячів, творчість яких була його духовним підґрунтям. Це насамперед І.Вишенський, К.Транквіліон-Ставровецький, П.Могила, Й.Борецький, Г.Сковорода, П.Юркевич. І хоча консерватизм як ідейно-політичний напрямок виник набагато пізніше, але саме ці діячі заклали ідеї, які в подальшому стали одними з основних у християнському консерватизмі. Родоначальником духовного консерватизму, «поетом духу», за висловом П.Ямчука, який перебуває в царстві духу і який вищі божественні ідеї приносить у цей земний світ був І.Вишенський, високоосвічена людина свого часу, один із найвідоміших православних полемістів.

Йому було притаманне усвідомлення ролі національної еліти, представником якої могла бути людина сильна духом, яка своїм власним прикладом здатна надихати суспільство і вести його за собою. І.Вишенський вважав, що представником національної еліти – духовним авторитетом може бути передусім глибоко віруюча людина, яка всім способом свого життя

доводить відданість християнським ідеалам. Серед них він називав передусім аскетів, оскільки вони турбуються тільки про моральні чесноти і не прагнуть влади, слави, матеріальних благ. Саме за ці недоліки філософ і богослов гостро критикував увесь тодішній церковний і світський лад і прагнув до повернення простоти старохристиянського братства як здійснення Царства Божого на землі. Вишенський вважав, що духовний авторитет має бути аскетом, не прив'язуватися до світських благ, але за потреби може бути при владі, керуючись гаслом «Всі свої сили віддати на служінню Богу і людям».

Подібних принципів формування національної еліти дотримувався видатний православний діяч, митрополит П.Могила. Він вважав, що її представником може бути людина, яка виконує Першу заповідь – Любов до єдиного Бога й інші християнські заповіді; допомагає ближньому своєму – бідним, неміщим, сиротам; прагне до аскетизму, проявляючи смиренність і нестяжательство. Сам П.Могила дотримувався цих умов, усмирив свою плоть, носячи на голому тілі волосяницю і залізни обручі. За свої власні кошти створював навчальні заклади, будував друкарні, відновлював православні церкви. У 1634 році розпочалося відновлення Софійського собору, яке тривало впродовж десяти років. Митрополит наказав також розчистити з-під нашарувань землі залишки Десятинної церкви, під руїнами якої було віднайдено мощі святого рівноапостольного великого князя Володимира. За кошти Петра Могили було відновлено і Церкву Спаса на Берестові, для розпису якої запрошено художників з Криту. Були відновлені також Трьохсвятительська і Михайлівська церкви Видубицького монастиря. Саме П.Могила може бути взірцем для багатьох сучасних православних ієрархів, які проповідуючи християнські чесноти, не завжди дотримуються їх у власному житті.

Видатний український філософ Г.Сковорода продовжував ідеї своїх попередників. Говорячи про національну еліту, він зазначав: «Хочеш бути царем, повинен мати чисте серце». Це, насамперед, звільнення від прагнень до влади, слави, почестей, матеріальних благ і наповнення християнськими чеснотами. Слід відзначити, що саме Г.Сковорода і П.Юркевич стали засновниками одного з особливих філософських напрямків «кордоцентризму» – філософії серця, згідно якого саме серце є осереддя душевних, духовних і тілесних сил людини. Для Сковороди представником національної еліти може бути людина, яка поборолася своїм пристрастям, перемогла свої недоліки, очистивши своє серце і наповнивши його любов'ю до Бога і ближнього.

Говорячи про християнський консерватизм, слід виділити такі його основні риси:

1) провідна роль у суспільному й особистому житті християнських цінностей. В.Липинський акцентував увагу на тому, що саме християнська етика створює головні духовні передумови для формування і становлення української держави;

2) церква має бути духовним авторитетом для всього українського суспільства. Сьогодні в православному середовищі існує ряд проблем, розв'язання яких прагнули І.Вишенський, П.Могила та Г.Сковорода, і які потребують негайного вирішення. Серед них слід назвати обрядовіство, суперечності між православними церквами різного підпорядкування, прагнення священників до влади, слави, матеріальних благ;

3) першочергова увага до збереження і популяризації історико-культурної спадщини, підтримки української мови як державної та розвиток мов національних меншин, розвитку вітчизняних культурних індустрій, формування несуперечливої історичної пам'яті;

4) повага до людини, «створеної за образом і подобою Божою», захист її прав і свобод. У християнстві людина – це єдність душі, духа і тіла. Тому передусім зусилля потрібно спрямовувати на розвиток душі, адже саме вона є безсмертною частиною людини. В сучасному суспільстві спостерігаємо посилену увагу насамперед до задоволення його дедалі зростаючих матеріальних потреб і прагнень до насолод, що врешті-решт приводить

до потурання гріху. Українці мають докласти максимум зусиль, щоб ці негативні явища не поширювались українськими теренами. Слід активно популяризувати консервативні ідеї і сприяти реалізації заходів у різних сферах державного життя, спрямованих на релігійне, політичне, економічне, культурне піднесення України і здобуття нею вагомого місця у світі.

Слід відзначити, що сьогодні дещо змінилися погляди консерваторів на ідеальну форму держави. Оскільки в сучасних умовах встановлення монархії в Україні практично неможливе, вони переважно виступають за республіканський лад (за винятком окремих монархічних організацій). Базою для сучасного консерватизму продовжують залишатися національна ідея та релігійні, моральні цінності як основа буття нації¹.

Відомо, що культура, релігія і мораль є засадничими ознаками будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати, вони формують духовні цінності народу. Вони є основою суспільства, його живим корінням. Економіка і політика вторинні відносно культури, духовності та моралі. Спочатку потрібно відродити і сформувати національну культуру, «дух народу», а потім уже на основі цього розвивати економіку. Згадаймо, наскільки швидко змогли розбудувати свою економіку Німеччина та Японія після поразки у Другій світовій війні. Перед ними постало дуже важке завдання, а саме, як у важких повоевних економічних умовах не дати цинізму, бездуховності, розпачу заволодіти душами людей. І вони зуміли вийти з цієї кризи. На батьківщині Гете і Канта важливе місце посіло релігійне виховання. У статті 7 Головного Закону ФРН від 23 травня 1949 року постулювано принцип: «Викладання релігії в державних школах, за виключенням неконфесійних, є обов'язковим. Навчання проводиться відповідно з принципами релігійних організацій».

Нація, в якій нівелюються духовні цінності, приречена на загибель, і це лише справа часу. Тому в сучасних умовах дуже важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня українського народу, формування у нього стійкої системи глибоких морально-релігійних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства загалом. І в сучасних умовах саме християнський консерватизм зможе вирішити такі завдання, оскільки спрямований на формування морально-релігійних цінностей, збереження національних традицій, мови, культури, релігії, моралі, розвитку національної освіти і науки. Подібні погляди близькі до консервативно-монархічної концепції В.Липинського і його «хліборобської ідеології».

Остання передбачає мінімізацію наслідків функціонування індустріального суспільства, повернення України до традиційних національних цінностей і релігії як духовної основи життєдіяльності. Основним структурним елементом такого суспільства В.Липинський вважав станово-професійні корпорації на відміну від існуючих політичних партій, які він називав «кримінальними». В.Липинський наполягав на тому, що Україна має обрати «третій тип організації громадського життя», долаючи вплив та копіювання чужого досвіду й зразків².

Сучасний український християнський консерватизм повинен передусім орієнтуватися на розвиток таких напрямів:

- зміцнення моральності суспільства, формування релігійних цінностей;
- формування національної самосвідомості українського суспільства через підтримку національної культури (зокрема через всебічний розвиток української мови та підтримку мов національних меншин);
- розвиток культурних індустрій, кіноіндустрії, книгодрукування тощо;
- формування історичної пам'яті, збереження і популяризація історико-культурної спадщини;
- активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній галузях;
- захист національного інформаційного простору;
- створення умов для гармонізації релігійно-конфесійних відносин.

Важливим аспектом утвердження національної самосвідомості українського суспільства та популяризації національної культури є *підтримка державної мови*. Відповідно до статті 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова³. Держава має забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Керуючись ідеями християнського консерватизму, слід створити ефективну гуманітарну політику української держави. Одним із напрямків реалізації гуманітарної політики держави є *дослідження стану збереження і популяризації історико-культурної спадщини*. Наша держава є однією із провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини. Але, на жаль, цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою через ряд значних проблем у даній галузі. На сьогодні слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причиною тому слугує інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій і значною мірою недостатність належного фінансування галузі. Внаслідок браку коштів реставрація та ремонт пам'яток здійснювались у недостатніх обсягах, тому нині до 50–70% об'єктів історичної культурної спадщини в багатьох регіонах України мають незадовільний технічний стан, до 10% – аварійні⁴.

За попередніми розрахунками, орієнтовна вартість лише першочергових протиаварійних і ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт становить близько 600 млн. гривень⁵. Значну частину витрат щодо фінансуванні цих робіт бере на себе держава. Але цих коштів недостатньо, тому поряд з цим постає нагальна проблема знаходження недержавних джерел фінансування, спрямованих на збереження об'єктів історико-культурної спадщини, зокрема через використання механізмів оренди, концесії чи приватизації.

Одним із напрямків реалізації гуманітарної політики в Україні є дослідження і популяризація її історичного минулого. В цьому контексті важливим фактором консолідації українського суспільства є *формування історичної пам'яті української нації*. Державна політика пам'яті має бути орієнтована на збереження політичної стабільності, неконфліктності суспільних відносин. Враховуючи те, що історичне минуле перманентно є чинником суспільної напруги, нагальною є потреба у пошуку інтегративних ідей та стратегій, ретельного прогнозування суспільної реакції на них, попередження виникнення нових ліній «розколів» та протистоянь.

Серед великого арсеналу форм та засобів формування історичної пам'яті провідне місце належить історичній освіті, актуалізації національних «місць пам'яті», національного Пантеону, історико-культурної спадщини, музейних експозицій та бібліотечних фондів. Потужним джерелом конструювання масових історичних уявлень є твори мистецтва, засоби масової інформації, символічний простір пам'яті, комеморативні практики та ритуали. Підтримка розвитку історичної науки, підвищення впливу професійних істориків на формування історичної пам'яті має бути невід'ємним компонентом державної політики пам'яті. Потребує вдосконалення нормативно-правова та інституціональна база даного сегменту державного управління.

Для забезпечення розвитку і популяризації української культури потрібно розробити низку заходів щодо *захисту інформаційного простору України*, зокрема через заборону ввезення та поширення в Україні низькопробного іноземного інформаційного продукту (книг, фільмів тощо), який, популяризуючи систему утилітарних, прагматичних цінностей, часто прямо пропагує насилля та розпусту, що несе значну загрозу психічному та моральному здоров'ю української нації і особливо молоді. Потрібно розробити систему заходів для формування національного інформаційного простору. Позитивним в цьому аспекті є підготовка нового проекту закону України «Про захист суспільної моралі». Однією

з неодмінних умов формування національного інформаційного простору є комплексна та ефективна протекціоністська політика держави, головним завданням якої є стимулювання створення відповідних індустрій і забезпечення їх стійкого розвитку.

Слід також розробити заходи щодо *підтримки вітчизняного книговидавництва та книгопоширення*. Серед основних проблем в галузі книговидання ми можемо виділити такі:

– недостатній рівень розвитку українського книжкового ринку, обмежений асортимент продукції вітчизняного книговиробника. За даними Української книжкової палати ім. Івана Федорова, в 2010 році в Україні видано майже 40 млн. книг і брошур (приблизно 1 книжка на людину). Для порівняння: у Російській Федерації на 1 мешканця припадає 3–4 книжки, у Білорусі – 6–7 книжок, у західних країнах – 10–12 книжок;

– переважання на вітчизняному книжковому ринку іншомовних, зокрема російськомовних видань;

– недостатній рівень популяризації вітчизняної книжки. За даними проекту «Дослідження книжкового ринку», ініціаторами якого є Міжнародний фонд «Відродження» та Fund for Central and East European Book Projects, серед українців зменшується цікавість до книжок. Число тих, хто зазначав відсутність потреби у книжках/цікавості до книжок, зросло з 49% у березні 2007 р. до 56% у березні 2008 р.;

– недостатній рівень розвитку системи книгорозповсюдження в Україні, відсутність кваліфікованих фахівців даної галузі та недостатня кількість вітчизняних книгарень. В Україні одна книгарня припадає на 96 тисяч населення, тоді як у Франції – на 20 тисяч, у Росії – на 75 тисяч населення⁶.

Говорячи про ідеологію християнського консерватизму, ми повинні чітко відзначити, що саме православ'я є одним з головних чинників, який консолідував українську націю протягом століть. І ми повинні сприяти досягненню єдності православних церков в Україні, звичайно, якщо вони самі будуть проявляти прагнення до цього. Слід також відзначити, що відповідно до принципу свободи совісті можуть також вільно існувати і розвиватися інші релігійні організації, якщо вони не несуть загрозу українським громадянам чи українській державі.

Дослідники Б.Парахонський та С.Сьомін зазначають, що враховуючи складну культурно-релігійну ситуацію в країні, недосконалість вітчизняного законодавства в даній галузі, потрібно розглядати діяльність деяких закордонних місіонерів як спробу втручання у внутрішні справи нашої держави, намагання впровадження чужих цінностей, що далекі від національної культури і традицій. Безконтрольне перебування в країні деяких закордонних емісарів, їхня протиправна, а в окремих випадках відверто ворожа щодо України діяльність переростає на дестабілізуючий фактор у міжконфесійній ситуації⁷.

Поширення неокультових об'єднань стало, з одного боку, зовнішнім індикатором демократичного стилю упорядкування соціуму, з іншого – через ускладнення внутрішніх трансформаційних процесів спричинило низку загроз національній безпеці держави, що відзначають у своїх дослідженнях С.Здіорук та В.Петрик⁸. У цьому контексті слід виділити такі загрози:

– створення й підтримка закордонними релігійними центрами деструктивних релігійних осередків, діяльність яких спрямована проти існуючого державного устрою, загрожує суспільній моралі, супроводжується порушеннями громадського порядку, завдає шкоди життю та здоров'ю українського населення (наприклад, Свідки Ієгови забороняють членам організації переливання крові, що несе загрозу їхньому здоров'ю та життю, а мормони вважають, що закони Бога мормонів важливіші, ніж закони людського суспільства, що є прямою загрозою державному устрою; окремо слід згадати сатаністів, які порушують норми моралі і закону і практикують жертвопринесення тварин, а іноді навіть і людей);

– потенційна небезпека, що притаманна багатьом закордонним нетрадиційним для нашого народу релігійним культам, представники яких у будь-який момент можуть скоїти особливо небезпечні антисоціальні дії, терористичні акти, спровокувати масові безпорядки та загибель людей; прикладом можуть слугувати дії сатаністів, «Аум Сінрікьо», апокаліптичних сект у Німеччині, Японії, США, Франції тощо.

У вирішенні такої проблеми слід враховувати досвід європейських країн. Зокрема, Європарламент рекомендував країнам ЄС створити спеціальні парламентські комісії для дослідження діяльності неокультів. Ряд країн вже створили такі комісії, зокрема Австрія, Бельгія, Німеччина і Франція. Європарламентом також були надані рекомендації щодо захисту прав і свободи громадян ЄС від негативних виявів з боку певних неокультів шляхом забезпечення широким верствам населення доступу до інформації про різні релігії, що сприятиме вільному вибору релігії й утвердженню поваги до інших релігій.

Загалом, аналізуючи складну ситуацію в релігійній сфері, слід відзначити, що сьогодні потрібно здійснити ряд кроків, спрямованих на подолання суперечностей у даній сфері. Необхідно виробити виважену і водночас динамічну державну політику України у сфері державно-церковних відносин, спрямовану на обстоювання власних національних інтересів та зміцнення духовно-морального здоров'я народу.

Отже, в сучасних умовах саме християнський консерватизм може сприяти становленню модерної української нації шляхом підтримки культури, релігії, моральності, зміцненню української держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Консерватизм: Антологія. – К., 1998. – С.231.
- ² Гай-Нижник П.П. Український консерватизм і Гетьманський рух ХХ ст.: Нариси історії становлення та розвитку консерватизму // Гілея. – Вип.43. – К., 2011. – С.22.
- ³ Конституція України. – К., 1996. – С.5.
- ⁴ Як Україні позбутися пам'ятників і музеїв [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2008/04/25/164750-1.html>.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2010 році [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mc-m-a-r-a.livejournal.com/>.
- ⁷ Парахонський Б.О., Сьомін С.В. Нетрадиційні релігійні культи як питання національної безпеки України // Стратегічна панорама. – Вип.1–2. – К., 2000. – С.211.
- ⁸ Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: Монографія / За ред. С.І.Здіорука. – К., 2006. – С.212.